

Η ΣΥΓΚΡΟΥΣΗ ΜΕΤΑΞΥ ΑΥΘΕΝΤΙΑΣ ΚΑΙ ΑΥΤΟΝΟΜΙΑΣ*

1. Ἡ ἔννοια τῆς αὐθεντίας

Πολιτική εἶναι ἡ ἄσκηση τῆς ἐξουσίας τοῦ κράτους, ἢ ἡ προσπάθεια ἐπηρεασμοῦ αὐτῆς τῆς ἄσκησης. Ἐπομένως πολιτική φιλοσοφία εἶναι, γιὰ νὰ εἶμαστε ἀκριβεῖς, ἡ φιλοσοφία τοῦ κράτους. Ἄν θέλουμε λοιπὸν νὰ προσδιορίσουμε τὸ περιεχόμενο τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας καὶ τὸ κατὰ πόσο πράγματι ὑπάρχει, πρέπει νὰ ξεκινήσουμε ἀπὸ τὴν ἔννοια τοῦ κράτους.

Τὸ κράτος εἶναι ἓνα σύνολο προσώπων ποὺ ἔχουν καὶ ἀσκοῦν τὴν ὑπέρτατη αὐθεντία μέσα σὲ ἓνα δοσμένο ἐδαφικὸ πλαίσιο. Ἀκριβέστερα, θὰ ἔπρεπε νὰ ποῦμε ὅτι κράτος εἶναι ἓνα σύνολο προσώπων ποὺ ἔχουν τὴν ὑπέρτατη αὐθεντία μέσα σὲ ἓνα δοσμένο ἐδαφικὸ πλαίσιο ἢ *πάνω σὲ ἓναν ὀρισμένο πληθυσμό*. Μιὰ νομαδικὴ φυλὴ μπορεῖ νὰ παρουσιάζει τὴ δομὴ τῆς κρατικῆς αὐθεντίας, ἐφόσον οἱ ὑπήκοοί της δὲν ὑπάγονται στὴν ὑπέρτατη αὐθεντία ἑνὸς κράτους μὲ ἐδαφικὸ πλαίσιο.¹ Τὸ κράτος μπορεῖ νὰ περιλαμβάνει ὅλα τὰ πρόσωπα ποὺ ὑπάγονται στὴν αὐθεντία του, ὅπως συμβαίνει μὲ τὸ δημοκρατικὸ κράτος σύμφωνα μὲ τοὺς θεωρητικούς του. Μπορεῖ ἐπίσης νὰ ἀποτελεῖται ἀπὸ ἓνα μόνο ἄτομο στὸ ὁποῖο ὑποτάσσονται ὅλα τὰ ἄλλα. Μποροῦμε νὰ ἀμφιβάλουμε γιὰ τὸ ἂν πράγματι ὑπῆρξε ποτὲ μονοπρόσωπο κράτος, μολονότι ὁ Λουδοβίκος ὁ ΙΔ' αὐτὸ εἶχε προφανῶς στὸ μυαλό του ὅταν διακήρυξε πῶς «L'État c'est moi». Τὸ διακριτικὸ γνώρισμα τοῦ κράτους εἶναι ἡ ὑπέρτατη αὐθεντία, ἢ αὐτὸ ποὺ οἱ πολιτικοὶ φιλόσοφοι ὀνόμαζαν «κυριαρχία». Ἐτσι ἐνῶ ἀπὸ τὴ μιὰ μεριά μιλάμε γιὰ «λαϊκὴ κυριαρχία», ποὺ εἶναι ἡ ἀντίληψη πῶς κράτος εἶναι ὁ λαός, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ λέξις «κυρίαρχος» ἔχει ἐπίσης τὴ σημασία τοῦ «ἀνώτατου ἄρχοντα» ἐκφράζει τὴν ὑποτιθεμένη συγκέντρωση τῆς ἀνώτατης αὐθεντίας στὴ μοναρχία.

Ἡ αὐθεντία εἶναι τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχει κανεὶς νὰ ἄρχει, καὶ συσχετικά, τὸ δικαίωμα ποὺ ἔχει νὰ τὸν ὑπακούουν. Πρέπει νὰ διακρίνουμε τὴν αὐθεντία ἀπὸ τὴν ἐξουσία, ποὺ εἶναι ἡ ἰκανότητα ποὺ ἔχει κανεὶς νὰ ἐξαναγκάζει στὴ συμμόρφωση εἴτε μὲ τὴ χρήση εἴτε μὲ τὴν ἀπειλὴ βίας. Ὅταν δίνω τὸ πορτοφόλι μου σ' ἓναν κλέφτη ποὺ μὲ σημαδεύει μὲ τὸ πιστόλι του, τὸ κάνω γιὰ τὴν ἢ τὴν τύχη ποὺ μοῦ ἐπιφυλάσσει εἶναι χειρότερη ἀπὸ τὴν ἀπώλεια τῶν χρη-

* Robert Paul Wolff, *In Defense of Anarchism*, Harper Torchbooks, New York, 1970 (1ο Κεφάλαιο). Δημοσιεύεται μὲ τὴν ἄδεια τοῦ ἐκδότη.

μάτων. Δέχομαι πώς έχει εξουσία πάνω μου, αλλά ποτέ δεν θα παραδεχόμουν πώς έχει αὐθεντία, δηλαδή πώς έχει τὸ δικαίωμα νὰ μοῦ ζητήσῃ τὰ χρήματά μου καὶ πώς ἐγὼ ἔχω τὴν ὑποχρέωση νὰ τοῦ τὰ δώσω. Ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὅταν ἡ κυβέρνησις μοῦ ἐπιβάλλῃ ἕνα φόρο, τὸν πληρώνω (στὴν κανονικὴ περίπτωση) ἔστω κι ἂν δὲν ἔχω τὴ διάθεση, ἔστω κι ἂν νομίζω πὼς μπορῶ νὰ τὰ καταφέρω νὰ μὴν πληρώσω. Ὅπως καὶ νὰ εἶναι, πρόκειται γιὰ τὴ νόμιμη κυβέρνησις, ποὺ ἔχει ἐπομένως τὸ δικαίωμα νὰ μὲ φορολογεῖ. Ἡ κυβέρνησις ἔχει πάνω μου αὐθεντία. Καμιὰ φορὰ βέβαια τὴν κοροϊδεύω, ἀλλὰ ἀκόμα κι ἔτσι ἀναγνωρίζω τὴν αὐθεντία της. Γιατί ποῖος θὰ μπορούσε νὰ πεῖ ὅτι «κοροϊδεύει» ἕναν κλέφτη;

Τὸ νὰ διεκδικεῖς τὴν αὐθεντία σημαίνει νὰ διεκδικεῖς τὸ δικαίωμα νὰ σὲ ὑπακούουν. Τότε τί εἶναι τὸ νὰ ἔχεις αὐθεντία; Μπορεῖ νὰ σημαίνει πὼς ἔχεις αὐτὸ τὸ δικαίωμα, ἢ μπορεῖ νὰ σημαίνει πὼς ἡ διεκδίκησή του ἔχει ἀναγνωριστεῖ καὶ ἔχει γίνῃ ἀποδεκτὴ ἀπὸ ἐκείνους στοὺς ὁποίους ἀπευθύνεται. Ὁ ὅρος «αὐθεντία» εἶναι ἀμφίσημος, ἔχει μιὰ περιγραφικὴ καὶ συνάμα μιὰ κανονιστικὴ σημασία. Βέβαια καὶ ἡ περιγραφικὴ ἀκόμα σημασία ἀναφέρεται σὲ κανόνες καὶ ὑποχρεώσεις, ἀλλὰ αὐτὸ τὸ κάνει περισσότερο περιγράφοις τὶ πιστεύουν οἱ ἄνθρωποι πὼς ὀφείλουν νὰ πράξουν παρὰ βεβαιώνοντας ὅτι ὀφείλουν νὰ τὸ πράξουν.

Στὶς δύο ἔννοιες τῆς αὐθεντίας ἀντιστοιχοῦν δύο ἔννοιες τοῦ κράτους. Περιγραφικά, τὸ κράτος μπορεῖ νὰ ὀριστεῖ ὡς τὸ σύνολο τῶν προσώπων στὰ ὁποῖα ἔχει ἀναγνωριστεῖ πὼς ἔχουν ὑπέρτατη αὐθεντία μέσα σ' ἕνα ἔδαφικὸ πλαίσιο — δηλαδή ἔχει ἀναγνωριστεῖ ἀπὸ ἐκείνους στοὺς ὁποίους προβάλλεται ἡ αὐθεντία. Ἡ μελέτη τῶν μορφῶν, τῶν γνωρισμάτων, τῶν θεσμῶν καὶ τῆς λειτουργίας τῶν *de facto* κρατῶν — γιὰ νὰ τὰ ὀνομάσουμε μ' αὐτὸν τὸν τρόπο — ἀποτελεῖ τὸ χῶρο τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης. Ἄν πάρουμε τὸν ὅρο στὴν ἐπιτακτικὴ του σημασία, τότε κράτος εἶναι ἕνα σύνολο προσώπων ποὺ ἔχουν τὸ δικαίωμα νὰ ἀσκοῦν τὴν ὑπέρτατη αὐθεντία μέσα σ' ἕνα ἔδαφικὸ πλαίσιο. Ἡ ἀνακάλυψη, ἀνάλυση καὶ κατάδειξη τῶν μορφῶν καὶ ἀρχῶν τῆς νόμιμης αὐθεντίας — δηλαδή τοῦ δικαιώματος τοῦ ἄρχεῖν — καλεῖται *πολιτικὴ φιλοσοφία*.

Τί σημαίνει *ὑπέρτατη* αὐθεντία; Μερικοὶ πολιτικοὶ φιλόσοφοι, μιλώντας γιὰ τὴν αὐθεντία μὲ τὴν κανονιστικὴ της σημασία, ἔχουν ὑποστηρίξει πὼς τὸ πραγματικὸ κράτος ἔχει τὴν τελικὴ αὐθεντία σὲ ὅλα τὰ θέματα ποὺ ὑπάγονται στὴ δωσιδικία του. Ὁ Jean-Jacques Rousseau, λόγου χάρι, βεβαίωνε πὼς τὸ κοινωνικὸ συμβόλαιον μὲ τὸ ὁποῖο συγκροτεῖται μιὰ δίκαιη πολιτικὴ κοινότητα «δίνει στὴν πολιτεία τὸ ἀπόλυτο πρόσταγμα ἀπέναντι στὰ μέλη ποὺ τὴ συγκροτοῦν· κι αὐτὴ ἡ ἐξουσία, ὅταν κατευθύνεται ἀπὸ τὴ γενικὴ θέληση, ὀνομάζεται *κυριαρχία*». Ὁ John Locke, ἀπὸ τὴν ἄλλη μεριά, ὑποστήριξε πὼς ἡ ὑπέρτατη αὐθεντία τοῦ δίκαιου κράτους ἐπεκτείνεται μόνο στὰ ζητήματα ποὺ ἀρμόζει στὸ κράτος νὰ ἐλέγχει. Τὸ κράτος εἶναι ἀσφαλῶς ἡ ὑπέρτατη αὐθεντία, ἀλλὰ τὸ δικαίωμά του νὰ διατάζει δὲν γίνεται ἀπόλυ-

το. "Ένα από τὰ ἐρωτήματα στὰ ὁποῖα ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία πρέπει νὰ δώσει ἀπάντηση εἶναι τὸ κατὰ πόσο ὑπάρχει κάποιο ὄριο στὴν κλίμακα τῶν θεμάτων ὅπου ἕνα δίκαιο κράτος ἔχει αὐθεντία.

Μιά διαταγὴ ποὺ στηρίζεται στὴν αὐθεντία πρέπει ἐπίσης νὰ τὴ διακρίνουμε ἀπὸ ἕνα ἐπιχείρημα ποὺ στηρίζεται στὴν πειθῶ. "Όταν μὲ διατάζουν νὰ κάνω κάτι, μπορεῖ νὰ προκρίνω νὰ συμμορφωθῶ ἀκόμα κι ὅταν δὲν μὲ ἀπειλοῦν, γιατί ἔχω καταλήξει νὰ πιστεύω πὼς πρόκειται γιὰ κάτι ποὺ ὀφείλω νὰ κάνω. "Αν τὰ πράγματα ἔχουν ἔτσι, τότε, γιὰ τὴν ἀκρίβεια, δὲν ὑπακούω σὲ μιὰ διαταγὴ, ἀλλὰ μᾶλλον ἀναγνωρίζω τὴ δύναμη ἐνὸς ἐπιχειρήματος ἢ τὴν ὀρθότητα μιᾶς ἐπιταγῆς. Ἡ λειτουργία τοῦ προσώπου ποὺ δίνει τὴ «διαταγὴ» συνίσταται ἀπλῶς στὸ νὰ δημιουργεῖ τὴν ἀφορμὴ ποὺ μὲ κάνει νὰ ἀποκτήσω ἐπίγνωση τοῦ καθήκοντός μου. Κι αὐτὸν τὸ ρόλο μπορεῖ σὲ ἄλλες περιστάσεις νὰ τὸν ἐκπληρώσει ἕνας φίλος ποὺ μὲ νοθετεῖ, ἢ ἀκόμα ἡ ἴδια μου ἡ συνείδηση. Διαστελλόντας τὸν ὄρο, θὰ μπορούσα νὰ πῶ ὅτι ἡ ἐπιταγὴ ἔχει αὐθεντία πάνω μου, ἐννοώντας ἀπλῶς ὅτι ὀφείλω νὰ πράξω σύμφωνα μ' αὐτήν. Ἀλλὰ τὸ ἴδιο τὸ πρόσωπο δὲν ἔχει καμιάν αὐθεντία — ἢ, γιὰ νὰ εἶμαι ἀκριβέστερος, ἡ συμμόρφωσή μου στὴ διαταγὴ του δὲν ἀποτελεῖ ἀναγνώριση ἐκ μέρους μου κάποιας τέτοιας αὐθεντίας. "Έτσι ἡ αὐθεντία ἐδρεύει στὰ πρόσωπα: τὴν ἔχουν — ἂν τύχει πράγματι νὰ τὴν ἔχουν — δυνάμει τοῦ τί εἶναι καὶ ὄχι δυνάμει τοῦ τί διατάζουν. Τὸ καθῆκον μου νὰ ὑπακούω εἶναι ἕνα καθῆκον ἀπέναντι στὰ πρόσωπα αὐτὰ καὶ ὄχι ἀπέναντι στὸν ἠθικὸ νόμο ἢ σ' ἐκείνους ποὺ ὠφελοῦνται ἀπὸ τὶς πράξεις ποὺ μὲ διατάζουν νὰ ἐκτελέσω.

Ἐπὶ ὑπάρχουν βέβαια πολλοὶ λόγοι ποὺ οἱ ἄνθρωποι ἀναγνωρίζουν τὶς ὀξιώσεις αὐθεντίας. Ὁ πιὸ συνηθισμένος, ἂν πάρουμε τὸ σύνολο τῆς ἀνθρώπινης ἱστορίας, εἶναι ἀπλῶς ἡ ἐπιτακτικὴ δύναμη τῆς παράδοσης. Τὸ γεγονός ὅτι κάτι ἔχει πάντα γίνεῖ μὲ ἕναν ὀρισμένο τρόπο φαίνεται στοὺς περισσότερους ἀνθρώπους σὰν ἕνας ἐντελῶς πρόσφορος λόγος γιὰ νὰ τὸ ξανακάνουν μὲ τὸν ἴδιο τρόπο. Γιατί πρέπει νὰ ὑποταχτοῦμε σ' ἕνα βασιλιά; Διότι πάντοτε ὑποτασσόμασταν στοὺς βασιλιάδες. Γιατί πρέπει ὁ πρωτότοκος γιὸς τοῦ βασιλιᾶ νὰ γίνεῖ βασιλιάς μὲ τὴ σειρά του; Διότι οἱ πρωτότοκοι γιοὶ ἦταν πάντοτε οἱ διάδοχοι τοῦ θρόνου. Ἡ δύναμη τοῦ παραδοσιακοῦ στοιχείου εἶναι τόσο βαθιὰ χαραγμένη στὸ μυαλὸ τῶν ἀνθρώπων ποὺ ἀκόμα καὶ ἡ γνώση τῆς βίαιης καὶ τυχάρπαστης καταγωγῆς μιᾶς δυναστείας δὲν μειώνει τὴν αὐθεντία της στὰ μάτια τῶν ὑπηκόων της.

Μερικοὶ ἄνθρωποι ἀποκτοῦν τὴν αἴγλη τῆς αὐθεντίας χάρις στὰ προσωπικά τους ἐξαιρετικὰ προσόντα, εἴτε σὰν μεγάλοι στρατιωτικοὶ ἡγέτες, εἴτε σὰν ἅγιες φυσιογνωμίες, εἴτε σὰν δυναμικὲς προσωπικότητες. Αὐτοὶ οἱ ἄνθρωποι προσελκύουν γύρω τους ὀπαδοὺς καὶ μαθητὲς ποὺ τοὺς ὑπακούουν ὀλόψυχα, χωρὶς νὰ λογαριάζουν ἢ κι ἀκόμα πηγαίνοντας ἀντίθετα στὸ προσωπικό τους συμφέρον. Οἱ ὀπαδοὶ πιστεύουν ὅτι ὁ ἡγέτης ἔχει δικαίωμα νὰ διατάζει, δηλαδή ὅτι ἔχει αὐθεντία.

Σήμερα, σ' έναν κόσμο με γραφειοκρατικούς στρατούς και θεσμοθετημένες θρησκευτές, όπου λίγοι βασιλιάδες έχουν απομείνει και όπου δεν υπάρχουν πια άλλοι προφήτες, το συνηθέστερο είναι ή αυθεντία να απονέμεται σ' εκείνους που κατέχουν επίσημες θέσεις. Όπως έδειξε ο Weber, αυτές οι θέσεις φαίνονται στους περισσότερους ανθρώπους σαν κάτι που αποδίδει αυθεντία επειδή όρίζονται από όρισμένους γραφειοκρατικούς κανονισμούς που έχουν την ιδιότητα της δημοσιότητας, της γενικότητας, του προβλεπτοῦ κ.ο.κ. Οι αντιδράσεις μας απέναντι στα όρατά σημεία της επίσημης ιδιότητας, όπως είναι οι έντυπες μορφές και τα έμβλήματα, γίνονται εξαρτημένες. Μερικές φορές μπορεί να δικαιώνουμε με σαφήνεια στο μυαλό μας μια νόμιμη αξίωση αυθεντίας, όπως όταν λόγου χάρη συμμορφωνόμαστε σε μια διαταγή επειδή προέρχεται από έναν εκλεγμένο δημόσιο λειτουργό. Το πιο συχνό όμως είναι μόλις βλέπουμε μια στολή να νιώθουμε πως ο άνθρωπος που τη φοράει έχει το δικαίωμα να μᾶς κάνει να τον υπακούσουμε.

Το ότι οι άνθρωποι αποδέχονται τις αξιώσεις υπέρτατης αυθεντίας είναι προφανές. Όμως το ότι οι άνθρωποι *οφείλουν* να αποδέχονται τις αξιώσεις υπέρτατης αυθεντίας δεν είναι και τόσο φανερό. Έπομένως ή πρώτη μας ερώτηση πρέπει να είναι ή ακόλουθη: κάτω από ποιές συνθήκες και για ποιούς λόγους ένας άνθρωπος έχει υπέρτατη αυθεντία πάνω σ' έναν άλλο άνθρωπο; Η ίδια ερώτηση μπορεί να τεθεί και με την εξής διατύπωση: κάτω από ποιές συνθήκες μπορεί ένα κράτος (που νοείται κανονιστικά) να υπάρξει;

Ο Κάντ έχει δώσει μια κατάλληλη ονομασία σ' αυτό το είδος της διερεύνησης. Την αποκάλεσε «παραγωγή» (Deduktion), εννοώντας μ' αυτόν τον όρο όχι την απόδειξη μᾶς πρότασης από μιαν ἄλλη, ἄλλὰ τὴν κατάδειξη τῆς νομιμότητος μᾶς ἔννοιας. Όταν μιὰ ἔννοια εἶναι ἐμπειρική, ἡ παραγωγή της ἐπιτελεῖται ἁπλῶς με τὴν προβολὴ παραδειγμάτων τῶν ἀντικειμένων της. Για παράδειγμα ἡ παραγωγή τῆς ἔννοιας ἑνὸς ἀλόγου συνίσταται στὴν ἐπίδειξη ἑνὸς ἀλόγου. Ἀφοῦ ὑπάρχουν ἄλογα, πρέπει νὰ εἶναι νόμιμο νὰ χρησιμοποιοῦμε αὐτὴ τὴν ἔννοια. Κατὰ παρόμοιο τρόπο, ἡ παραγωγή τῆς περιγραφικῆς ἔννοιας τοῦ κράτους συνίσταται ἁπλῶς στὴν προβολὴ τῶν ἀναρίθμητων παραδειγμάτων ἀνθρώπινων κοινοτήτων ὅπου μερικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν τὴν ἀξίωση νὰ ἀσκοῦν τὴν υπέρτατη αυθεντία στους ὑπόλοιπους, οἱ ὅποιοι καὶ τοὺς υπακούουν. Ἀλλὰ ὅταν ἡ ἔννοια εἶναι μὴ-ἐμπειρική, ἡ παραγωγή της πρέπει νὰ διενεργηθεῖ κατὰ διαφορετικὸ τρόπο. Ὅλες οἱ κανονιστικῆς ἔννοιες εἶναι μὴ-ἐμπειρικῆς γιατί ἀναφέρονται ὄχι στὸ εἶναι ἀλλὰ στὸ δέον. Ἄρα δὲν μποροῦμε νὰ αἰτιολογήσουμε τὴ χρήση τῆς ἔννοιας τῆς (κανονιστικῆς) υπέρτατης αυθεντίας παρουσιάζοντας παραδείγματα.² Πρέπει νὰ καταδείξουμε με ἕνα αργiori ἐπιχείρημα ὅτι μποροῦν νὰ ὑπάρξουν μορφές ἀνθρώπινης κοινότητας στὶς ὁποῖες μερικοὶ ἄνθρωποι ἔχουν τὸ ἠθικὸ δικαίωμα νὰ ἄρχουν. Κοντολογίς, τὸ βασικὸ ἔργο τῆς πολιτικῆς φιλοσοφίας εἶναι νὰ ἐξασφαλίσει τὴν παραγωγή τῆς ἔννοιας τοῦ κράτους.

Γιὰ νὰ δλοκληρώσουμε αὐτὴν τὴν παραγωγή, δὲν φτάνει νὰ δείξουμε πὼς ὑπάρχουν περιστάσεις ὅπου οἱ ἄνθρωποι ἔχουν τὴν ὑποχρέωση νὰ κάνουν αὐτὸ ποὺ οἱ *de facto* κρατικές ἀρχές διατάζουν. Ἀκόμα καὶ ὅταν πρόκειται γιὰ τὴν πιὸ ἀδίκη κυβέρνησις ὑπάρχουν συχνὰ σοβαροὶ λόγοι νὰ τὴν ὑπακούσει κανεὶς καὶ ὄχι νὰ τὴν ἀψηφίσει. Μπορεῖ ἡ κυβέρνησις νὰ ἔχει διατάξει τοὺς ὑπηκόους της νὰ κάνουν κάτι ποὺ στὰ πράγματα εἶχαν ἤδη τὴν ἀνεξάρτητη ὑποχρέωση νὰ τὸ κάνουν. Ἡ πάλι μπορεῖ οἱ ἀρνητικές συνέπειες τῆς ἀνυπακοῆς νὰ εἶναι πολὺ σοβαρότερες ἀπὸ τὴν ἀναξιοπρέπεια τῆς ὑποταγῆς. Ἡ κυβερνητικὴ διαταγὴ μπορεῖ νὰ ὑπόσχεται εὐεργετικά ἀποτελέσματα, εἴτε σκόπιμα εἴτε ὄχι. Γι' αὐτοὺς τοὺς λόγους, ὅπως καὶ γιὰ λόγους σύνεσης, αὐτὸς ποὺ συμμορφώνεται στὶς διαταγὰς τῆς κυβέρνησις, στῆς ὁποίας τὴν αὐθεντία ὑπάγεται *de facto*, μπορεῖ καὶ νὰ ἐνεργεῖ σωστά. Ἀλλὰ τίποτα ἀπ' αὐτὰ δὲν ξεκαθαρίζει τὸ ζήτημα τῆς νόμιμης αὐθεντίας, ποὺ συνίσταται στὸ *δικαίωμα* ποὺ ἔχει κάποιος νὰ διατάζει, καὶ στὴ σύστοιχη ὑποχρέωση ποὺ ἔχει κάποιος ἄλλος νὰ ὑπακούει στὸ πρόσωπο ποὺ δίνει τὴ διαταγὴ.

Αὐτὸ τὸ τελευταῖο πρέπει νὰ ὑπογραμμιστεῖ ὅσο πιὸ ἐντονα γίνεται. Ἡ ὑπακοὴ δὲν συνίσταται στὸ νὰ κάνεις κάτι ποὺ κάποιος σοῦ λέει νὰ κάνεις. Συνίσταται στὸ νὰ κάνεις αὐτὸ ποὺ σοῦ λέει νὰ κάνεις *ἐπειδὴ* σοῦ λέει νὰ τὸ κάνεις. Ἐτσι ἡ νόμιμη ἢ *de jure* αὐθεντία ἀναφέρεται στὶς βάσεις καὶ τὶς πηγὰς τῆς ἠθικῆς ὑποχρέωσης.

Ἀφοῦ εἶναι ἀδιαφιλονίκητο πὼς ὑπάρχουν ἄνθρωποι ποὺ πιστεύουν ὅτι ἄλλοι ἄνθρωποι ἔχουν αὐθεντία πάνω τους, θὰ μπορούσαμε νὰ κάνουμε τὴ σκέψη πὼς εἶναι δυνατὸ νὰ χρησιμοποιήσουμε αὐτὸ τὸ γεγονὸς γιὰ νὰ ἀποδείξουμε ὅτι κάπου καὶ κάποτε πρέπει νὰ ὑπῆρξαν ἄνθρωποι ποὺ πραγματικὰ εἶχαν νόμιμη αὐθεντία. Δηλαδή θὰ μπορούσαμε νὰ σκεφτοῦμε πὼς, μολονότι μερικὲς ἀξιώσεις γιὰ ἀπόκτηση αὐθεντίας ἴσως καὶ νὰ μὴν εἶναι ὀρθές, δὲν γίνεται ἄλλες αὐτὲς οἱ ἀξιώσεις νὰ μὴν εἶναι ὀρθές γιὰτὶ τότε θὰ ἦταν ἀδύνατο νὰ ἔχουμε τὴν ἐννοια τῆς νόμιμης αὐθεντίας. Μὲ ἓνα παρόμοιο ἐπιχείρημα μερικοὶ φιλόσοφοι προσπάθησαν νὰ δείξουν πὼς οἱ ἐμπειρίες μας δὲν εἶναι ὄνειρα, ἢ, γενικότερα, πὼς στὴν ἐμπειρία τὸ καθετὶ δὲν εἶναι ἀπλὸ φαινόμενο καὶ ὄχι πραγματικότητα. Τὸ θέμα εἶναι ὅτι τέτοιοι ὅροι ὅπως «ὄνειρο» καὶ «φαινόμενο» ὀρίζονται σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ ὅρους ὅπως «ἀγρυπνὴ συνείδησις» ἢ «πραγματικότητα». Γι' αὐτὸ χρῆσις τῶν παραπάνω ὀρων μπορεῖ νὰ γίνῃ μόνο ὅταν ἀντιμετωπίζουμε καταστάσεις ὅπου κάποιες ἐμπειρίες εἶναι ὄνειρα καὶ ἄλλες δὲν εἶναι, ἢ κάποια πράγματα εἶναι ἀπλῶς φαινόμενα καὶ ἄλλα πραγματικότητας.

Ὅποιαδήποτε καὶ ἂν εἶναι ἡ ἐν γένει ἰσχὺς τους, τὸ ἐπιχείρημα αὐτὸ δὲν μπορεῖ νὰ ἐφαρμοστεῖ στὴν περίπτωσις τῆς ἀντιπαράθεσις τῆς *de facto* μὲ τὴν *de jure* αὐθεντία, γιὰτὶ ἡ βασικὴ συνιστώσα καὶ τῶν δύο ἐννοιῶν, δηλαδή τὸ «δίκαιο», εἰσάγεται στὴ συζήτησις ἀπὸ τὴ γενικότερη περιοχὴ τῆς ἠθικῆς φιλοσοφίας. Στὸ μέτρο ποὺ μᾶς ἀπασχολεῖ ἡ δυνατότητα ὑπαρξῆς

ένος δίκαιου κράτους, *δεχόμαστε* ότι ο ήθικος λόγος έχει νόημα και ότι η παραγωγή έννοιων όπως «δίκαιο», «καθῆκον» και «ύποχρέωση» γίνεται κατά πρόσφορο τρόπο.³

Αυτό που μπορούμε να συναγάγουμε από την ύπαρξη *de facto* κρατών είναι ότι οί άνθρωποι *πιστεύουν* στην ύπαρξη νόμιμης αὐθεντίας γιατί βέβαια ένα *de facto* κράτος δὲν είναι παρά τὸ κράτος πὸ οί ὑπήκοοί του πιστεύουν ότι είναι νόμιμο (δηλαδή ότι ὄντως έχει τὴν αὐθεντία πὸ διεκδικεῖ γιὰ τὸν ἑαυτό του). Μπορεῖ αὐτοὶ πὸ πιστεύουν κάτι τέτοιο νὰ κάνουν λάθος. Μπορεῖ πράγματι κάθε *πίστις* στὴν αὐθεντία νὰ εἶναι λαθεμένη — μπορεῖ νὰ μὴν ὑπάρχει στὴν ἱστορία τῆς ἀνθρωπότητας οὔτε ἕνα κράτος πὸ νὰ ἔχει ἢ πὸ νὰ εἶχε ποτὲ τὸ δικαίωμα νὰ τὸ ὑπακούουν. Μπορεῖ μάλιστα νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ ὑπάρξει τέτοιο κράτος. Αὐτὸ εἶναι τὸ ζήτημα πὸ πρέπει νὰ προσπαθήσουμε νὰ ξεκαθαρίσουμε. Ἀλλὰ ὅσο οί άνθρωποι πιστεύουν στὴν αὐθεντία τῶν κρατῶν, μπορούμε νὰ συμπεράνουμε ότι ἔχουν τὴν ἔννοια τῆς *de jure* αὐθεντίας.⁴

Ἡ κανονιστικὴ ἔννοια τοῦ κράτους, ὡς τῆς ἀνθρώπινης κοινότητας πὸ ἔχει τὴν ἔννομη αὐθεντία μέσα σὲ ἕνα ἐδαφικὸ πλαίσιο, ὀρίζει τὸ ἀντικείμενο τῆς κυρίως πολιτικῆς φιλοσοφίας. Ὅμως, ἀκόμα κι ἂν ἀποδειχτεῖ ἀδύνατη ἡ παραγωγή τῆς ἔννοιας — ἂν, δηλαδή, δὲν μπορεῖ νὰ ὑπάρξει *de jure* κράτος — καὶ πάλι μπορούν νὰ τεθοῦν πολυάριθμα ἠθικὰ ζητήματα ἀναφορικὰ μὲ τὴ σχέση τοῦ ἀτόμου μὲ τὰ *de facto* κράτη. Μπορούμε νὰ θέσουμε τὸ ἐρώτημα, λόγου χάρι, κατὰ πόσο ὑπάρχουν κάποιες ἠθικὲς ἀρχὲς πὸ θὰ ἔπρεπε νὰ καθοδηγοῦν τὸ κράτος ὅταν νομοθετεῖ, ὡς ἡ ἀρχὴ τοῦ ὠφελιμισμοῦ, κι ἀκόμα κάτω ἀπὸ ποιὲς συνθήκες εἶναι σωστὸ γιὰ τὸ ἄτομο νὰ ὑπακούει στοὺς νόμους. Μπορούμε νὰ διερευνήσουμε τίς κοινωνικὲς ιδέες τῆς ἰσότητας καὶ τῆς ἐπιτυχίας, ἢ τὴν ἀρχὴ τῆς ποινῆς, ἢ τὴ δικαιολόγηση τοῦ πολέμου. Ὅλες αὐτὲς οἱ ἀναζητήσεις εἶναι οὐσιαστικὰ ἐφαρμογὲς τῶν γενικῶν ἠθικῶν ἀρχῶν στὰ ἐπιμέρους φαινόμενα τῆς (*de facto*) πολιτικῆς. Γι' αὐτὸ καὶ θὰ ταίριαζε ἐδῶ νὰ ἐπαναφέρουμε μιὰ λέξη πὸ κακοτύχησε καὶ νὰ ὀνομάσουμε αὐτὸν τὸν κλάδο τῆς μελέτης τῆς πολιτικῆς *καζουιστικὴ πολιτικὴ*. Ἀφοῦ ὑπάρχουν ἄνθρωποι πὸ ἀναγνωρίζουν τίς ἀξιώσεις αὐθεντίας, ὑπάρχουν *de facto* κράτη. Ἐφόσον δεχόμαστε ότι ὁ ἐν γένει ἠθικὸς λόγος εἶναι νόμιμος, τότε πρέπει νὰ ὑπάρχουν ἠθικὰ ζητήματα πὸ προκύπτουν ὡς πρὸς τὰ κράτη αὐτά. Ἐπομένως, ἡ καζουιστικὴ πολιτικὴ ὡς κλάδος τῆς ἠθικῆς πράγματι ὑπάρχει. Μένει νὰ ἀποφασίσουμε κατὰ πόσο ὑπάρχει ἡ κυρίως πολιτικὴ φιλοσοφία.

2. Ἡ ἔννοια τῆς αὐτονομίας

Αὐτὸ πὸ ἡ ἠθικὴ φιλοσοφία βασικὰ προαποδέχεται εἶναι ότι οί ἄνθρωποι εἶναι ὑπεύθυνοι γιὰ τίς πράξεις τους. Ἀπ' αὐτὴ τὴν προαποδοχὴ συνεπά-

γεται αναγκαία, όπως έδειξε ο Κάντ, ότι οί άνθρωποι είναι μεταφυσικά ελεύθεροι, πράγμα που σημαίνει ότι κατά κάποια έννοια είναι ίκανοί να εκλέγουν πώς θα πράξουν. Μὲ τὸ νὰ μπορεῖ νὰ εκλέγει πὼς θὰ πράξει, ἕνας ἄνθρωπος γίνεται υπεύθυνος, ἀλλὰ ἡ ἐκλογή δὲν εἶναι καθαυτὴ ἀρκετὴ νὰ ἀποτελέσει ἀνάληψη τῆς εὐθύνης γιὰ τὶς πράξεις πὸ κάνει. Ἡ ἀνάληψη τῆς εὐθύνης ἀπὸ κάποιον ἐνέχει τὴν προσπάθεια προσδιορισμοῦ τοῦ τί πρέπει νὰ κάνει καί, ὅπως ἐπισήμαναν οἱ φιλόσοφοι ἀπὸ τὴν ἐποχὴ τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ πέρα, αὐτὸ τοῦ δημιουργεῖ τὴν πρόσθετη ἐπιβάρυνση νὰ ἀποκτήσει γνώσεις, νὰ σκεφτεῖ πάνω στὰ κίνητρα, νὰ προβλέψει τὰ ἀποτελέσματα, νὰ κρίνει τὶς ἀρχές, κ.ο.κ.

Ἡ ὑποχρέωση ἑνὸς ἀνθρώπου νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη τῶν πράξεων του δὲν ἀπορρέει ἀπὸ τὴν ἐλεύθερη βούλησή του καὶ μόνο, διότι γιὰ τὴν ἀνάληψη τῆς εὐθύνης ἀπαιτεῖται κάτι περισσότερο ἀπὸ τὴν ἐλευθερία τῆς ἐκλογῆς. Μόνο ἐπειδὴ ὁ ἄνθρωπος ἔχει τὴν ἰκανότητα νὰ συλλογίζεται πάνω στὶς ἐκλογές πὸ κάνει μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι εἶναι συνεχῶς ὑποχρεωμένος νὰ ἀναλαμβάνει τὴν εὐθύνη τους. Εἶναι πολὺ σωστὸ πὸ οἱ ἠθικοὶ φιλόσοφοι βάζουν μαζί τὰ παιδιά καὶ τοὺς τρελοὺς στὴν κατηγορία ἐκείνων πὸ δὲν εἶναι πλήρως υπεύθυνοι γιὰ τὶς πράξεις τους, γιὰτὶ ὅπως οἱ τρελοὶ θεωροῦνται ὅτι δὲν ἔχουν ἐλευθερία ἐκλογῆς, ἔτσι καὶ τὰ παιδιά δὲν ἔχουν ἀκόμα ἀναπτυγμένο τὸ λογικὸ τους. Εἶναι μάλιστα ὀρθὸ νὰ ἀποδίδουμε στὰ παιδιά ἕνα μεγαλύτερο βαθμὸ εὐθύνης, γιὰτὶ οἱ τρελοὶ, καθὼς δὲν ἔχουν ἐλεύθερη βούληση, εἶναι ἐντελῶς ἀνεύθυνοι, ἐνῶ τὰ παιδιά, στὸ μέτρο πὸ τὸ λογικὸ τους ἔχει κατὰ ἕναν τρόπο ἀναπτυχθεῖ, μποροῦν νὰ θεωρηθοῦν υπεύθυνα (δηλαδὴ μπορεῖ νὰ τοὺς ζητηθεῖ νὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη τῶν πράξεων τους) σ' ἕναν ἀντίστοιχο βαθμὸ.

Κάθε ἄνθρωπος πὸ ἔχει καὶ ἐλεύθερη βούληση καὶ λογικὸ εἶναι ὑποχρεωμένος νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη τῶν πράξεων του, ἀκόμα κι ἂν δὲν τυχαίνει νὰ ἔχει μπεῖ ἐνεργητικὰ σὲ μιὰ συνεχὴ πορεία στοχασμοῦ, ἔρευνας καὶ μελέτης σχετικὰ μὲ τὸ τί πρέπει νὰ κάνει. Ἐνας ἄνθρωπος διακηρύσσει μερικὲς φορὲς πὼς εἶναι διατεθειμένος νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη γιὰ τὶς συνέπειες τῶν πράξεων του, ἀκόμα κι ἂν δὲν τὶς ἔχει ἐξετάσει προσεκτικὰ ἢ δὲν σκοπεύει νὰ τὶς ἐξετάσει στὸ μέλλον. Μιὰ τέτοια δήλωση ἀποτελεῖ φυσικὰ πρόοδο σὲ σχέση μὲ τὴν ἄρνηση τῆς ἀνάληψης εὐθύνης· τουλάχιστον ἀναγνωρίζει πὼς ὑπάρχει ἡ ὑποχρέωση. Ἀλλὰ αὐτὸ δὲν ἀπαλλάσσει τὸν ἄνθρωπο ἀπὸ τὸ καθῆκον νὰ μπεῖ σὲ μιὰ πορεία στοχασμοῦ, πράγμα πὸ ὡς ἐδῶ ἔχει ἀποφύγει νὰ τὸ κάνει. Εἶναι αὐτονόητο πὼς ἕνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀναλάβει τὴν εὐθύνη τῶν πράξεων του καὶ ὅμως νὰ μὴν πράττει σωστά. Ὅταν περιγράψουμε κάποιον ὡς υπεύθυνο ἄτομο, δὲν ὑπονοοῦμε ὅτι πάντοτε κάνει τὸ σωστὸ, ἀλλὰ ἀπλῶς ὅτι δὲν παραμελεῖ τὸ καθῆκον πὸ ἔχει νὰ προσπαθεῖ νὰ ἐξακριβώσει τί εἶναι σωστὸ.

Ὁ υπεύθυνος ἄνθρωπος δὲν εἶναι ἰδιότροπος οὔτε ἀναρχικός, γιὰτὶ πραγματι ἀναγνωρίζει πὼς δεσμεύεται ἀπὸ ἠθικοὺς καταναγκασμούς. Ἀλλὰ ἐμ-

μένει πὼς αὐτὸς καὶ μόνο εἶναι ὁ κριτὴς αὐτῶν τῶν καταναγκασμῶν. Μπορεῖ νὰ ἀκούει τὶς συμβουλὲς τῶν τρίτων, ἀλλὰ τὶς υἰοθετεῖ μόνο ἐφόσον ὁ ἴδιος κρίνει κατὰ πόσο εἶναι καλὲς συμβουλὲς. Μπορεῖ νὰ μαθαίνει ἀπὸ τοὺς τρίτους τὶ ἠθικὲς ὑποχρεώσεις ἔχει, ἀλλὰ μόνο μὲ τὴν ἐννοια πὸ ἕνας μαθηματικὸς μαθαίνει ἀπὸ ἄλλους μαθηματικούς, δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ πληροφορεῖται ἀπὸ μέρους τους γιὰ ἐπιχειρήματα πὸ ἀναγνωρίζει τὴν ἐγκυρότητά τους ἀκόμα κι ἂν δὲν τὰ ἔχει σκεφτεῖ ὁ ἴδιος. Δὲν μαθαίνει μὲ τὴν ἐννοια πὸ κάποιος μαθαίνει ἀπὸ ἕναν ἐξερευνητὴ, δηλαδὴ μὲ τὸ νὰ δέχεται σὰν ἀληθινὲς τὶς περιγραφὲς του γιὰ πράγματα πὸ ὁ ἴδιος δὲν μπορεῖ νὰ δεῖ.

Ἐποὺ ὁ ὑπεύθυνος ἄνθρωπος φτάνει σὲ ἠθικὲς ἀποφάσεις πὸ τὶς ἐκφράζει ὡς πρὸς τὸν ἑαυτὸ του μὲ τὴ μορφή προσταγῶν, μποροῦμε νὰ ποῦμε ὅτι δίνει στὸν ἑαυτὸ του νόμους, ὅτι αὐτονομοθετεῖται. Κοντολογίς, εἶναι αὐτόνομος. Ὅπως ὑποστήριξε ὁ Κάντ, ἡ ἠθικὴ αὐτονομία εἶναι συνδυασμὸς ἐλευθερίας καὶ εὐθύνης. Εἶναι ὑποταγὴ σὲ νόμους πὸ κάποιος φτιάχνει γιὰ τὸν ἑαυτὸ του. Ὁ αὐτόνομος ἄνθρωπος, στὸ βαθμὸ πὸ εἶναι αὐτόνομος, δὲν ὑπόκειται στὴ θέληση ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου. Μπορεῖ νὰ κάνει αὐτὸ πὸ τοῦ λέει κάποιος ἄλλος, ἀλλὰ ὄχι ἐπειδὴ τοῦ εἶπε νὰ τὸ κάνει. Ἐπομένως εἶναι, μὲ τὴν πολιτικὴ ἐννοια τῆς λέξης, ἐλεύθερος.

Ἐποὺ ἡ εὐθύνη γιὰ τὶς πράξεις του εἶναι συνέπεια τῆς ἱκανότητας πὸ ἔχει νὰ ἐκλέγει, ὁ ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ οὔτε νὰ τὴν ἐγκαταλείψει οὔτε νὰ τὴν παραμερίσει. Μπορεῖ ὅμως νὰ ἀρνηθεῖ νὰ τὴν παραδεχτεῖ, εἴτε ἐσκεμμένα εἴτε ἀπλῶς παραλείποντας νὰ ἀναγνωρίσει τοὺς ἠθικοὺς του προσδιορισμούς. Ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἀρνοῦνται νὰ ἀναλάβουν τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών τους σὲ κάποια στιγμή τῆς ζωῆς τους, καὶ μερικοὶ παραμελοῦν τὰ καθήκοντά τους μὲ τέτοια σταθερότητα πὸ περισσότερο δίνουν τὴν ἐντύπωση μεγάλων παιδιῶν παρὰ ἐνηλίκων. Ἐφόσον ἡ ἠθικὴ αὐτονομία εἶναι ἀπλῶς ἡ προϋπόθεση γιὰ τὴν ἀνάληψη ἀπὸ κάποιον τῆς πλήρους εὐθύνης τῶν πράξεών του, ἔπεται ὅτι οἱ ἄνθρωποι μποροῦν νὰ χάσουν τὴν αὐτονομία τους κατὰ βούληση. Δηλαδὴ, ἕνας ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ ἀποφασίσει νὰ ὑπακούσει στὴ διαταγὴ ἑνὸς ἄλλου ἀνθρώπου χωρὶς νὰ κάνει τὴν παραμικρὴ προσπάθεια νὰ κρίνει γιὰ λογαριασμὸ του κατὰ πόσο αὐτὸ πὸ τὸν διατάζουν νὰ κάνει εἶναι καλὸ ἢ γνωστικὸ.

Αὐτὸ τὸ σημεῖο ἔχει ἰδιαίτερη σημασία, καὶ δὲν πρέπει νὰ τὸ συγχέουμε μὲ τὸν ψευδὴ ἰσχυρισμὸ ὅτι ὁ ἄνθρωπος μπορεῖ νὰ παραιτηθεῖ ἀπὸ τὴν εὐθύνη τῶν πράξεών του. Ἀκόμα καὶ ὅταν ὑποταχτεῖ στὴ θέληση κάποιου ἄλλου, ἕνα ἄτομο παραμένει ὑπεύθυνο γιὰ ὅ,τι κάνει. Ἀλλὰ μὲ τὸ νὰ ἀρνεῖται νὰ ἐξετάσει τὴν ἠθικὴ πλευρὰ τοῦ ζητήματος, μὲ τὸ νὰ δέχεται ὡς ὀριστικὲς τὶς διαταγὲς τῶν ἄλλων, χάνει τὴν αὐτονομία του. Ὁ Rousseau ἔχει ἐπομένως δίκιο ὅταν λέει ὅτι ἕνας ἄνθρωπος δὲν μπορεῖ νὰ γίνῃ δοῦλος ἔστω καὶ μὲ τὴ δική του ἐκλογή, ἂν ἐννοεῖ ὅτι ἀκόμα καὶ οἱ δοῦλοι εἶναι ἠθικὰ ὑπεύθυνοι γιὰ τὶς πράξεις τους. Ἀλλὰ ἔχει λάθος ἂν ἐννοεῖ ὅτι οἱ ἄνθρωποι δὲν μποροῦν νὰ μποῦν ἐκούσια σὲ θέση δουλείας καὶ ἀπερίσκεπτης ὑπακοῆς.

‘Υπάρχουν πολλές μορφές και βαθμοί απώλειας τής αυτονομίας. Μπορεί κανείς να παραιτηθεί από την ανεξαρτησία τής κρίσης του ως προς ένα μόνο ζήτημα, ή αναφορικά με ένα μόνο τύπο ζητήματος. Ένα σχετικό παράδειγμα είναι όταν εμπιστεύομαι τήν τύχη μου στα χέρια του γιατρού μου. Ακολουθώ τότε όποιαν άγωγή μου καθορίσει, αλλά μόνο σέ ό,τι σχετίζεται με τήν υγεία μου. Δεν τόν κάνω και νομικό μου σύμβουλο. Μπορεί κανείς να χάσει τήν αυτονομία του ως προς μερικά ή ως προς όλα τά ζητήματα για μιá όρισμένη χρονική περίοδο, ή για όλόκληρη τή ζωή του. Μπορεί να υποταχτεί σέ όλες τις διαταγές, όποιες κι άν είναι, έκτός από όρισμένες ειδικές πράξεις (όπως να σκοτώσει) τις όποιες άρνεϊται να εκτελέσει. Με τó παράδειγμα του γιατρού γίνεται φανερό ότι υπάρχουν τουλάχιστον μερικές καταστάσεις όπου είναι λογικό να παραιτηθεί κανείς από τήν αυτονομία του. Και μάλιστα μπορούμε να αναρωτηθούμε κατά πόσο, σ’ έναν πολύπλοκο κόσμο τεχνικών γνώσεων, είναι λογικό να μὴν κάνουμε κάτι τέτοιο.

Άφοϋ ή έννοια τής ανάληψης και τής απώλειας τής εϋθύνης είναι κεντρική στη συζήτηση που ακολουθεί, αξίζει να αφιερώσουμε λίγο περισσότερο χώρο για τó ξεκαθάρισμά της. Τó να αναλαμβάνει κανείς τις εϋθύνες για τις πράξεις του σημαίνει πως παίρνει τις τελικές αποφάσεις σχετικά με τó τί θά πρέπει να κάνει. Για τόν αυτόνομο άνθρωπο, δεν υπάρχει αυτό που, με τή στενή έννοια, τó λέμε *διαταγή*. “Αν κάποιος στόν κύκλο μου διατυπώσει κάτι που έχει τήν πρόθεση διαταγής, και άν ό ίδιος ή μερικοί άλλοι περιμένουν πως ή διαταγή αυτή θά εκτελεστεί, εγώ θά λάβω υπόψη μου τó γεγονός αυτό στις σκέψεις που θά κάνω. Μπορεί τότε να αποφασίσω πως πρέπει να εκτελέσω αυτό που με διατάζει να κάνω. Μάλιστα τó γεγονός ότι ή διαταγή προέρχεται άπ’ αυτό τó πρόσωπο μπορεί και να είναι ό παράγοντας που στην συγκεκριμένη κατάσταση μου κάνει επιθυμητή τήν εκτέλεσή της. Για παράδειγμα, άν είμαι σ’ ένα πλοίο που βυθίζεται και ό πλοίαρχος δίνει διαταγή να μπούμε στις βάρκες, και άν όλοι οί άλλοι υπακούουν στόν πλοίαρχο *έπειδή είναι ό πλοίαρχος*, μπορεί να καταλήξω στην άπόφαση ότι καλύτερα είναι να κάνω αυτό που λέει, άφοϋ ή σύγχυση που θά προκαλούσε ή άνυπακοή μου θά ήταν γενικά επιζήμια. Άλλά στó μέτρο που παίρνω μιá τέτοια άπόφαση, *δεν υπακούω στη διαταγή του* δηλαδή δεν τού αναγνωρίζω πως έχει αυθεντία πάνω μου. Τήν ίδια άπόφαση θά έπαιρνα, και για τούς ίδιους ακριβώς λόγους, άν κάποιος επιβάτης είχε άρχίσει να «δίνει» διαταγές και, μέσα στη σύγχυση, είχε κατορθώσει να επιβληθεί.

Στην πολιτική, όπως και γενικά στη ζωή, συχνά οί άνθρωποι χάνουν τήν αυτονομία τους. Για τó γεγονός αυτό υπάρχει μιá σειρά από αίτίες, όπως επίσης υπάρχει και μιá σειρά από επιχειρήματα που τó δικαιολογούν. Οί περισσότεροι άνθρωποι, όπως τó έχουμε κιόλας σημειώσει, νιώθουν τόσο έντονα τή δύναμη τής παράδοσης ή τής γραφειοκρατίας που δέχονται άσυλλόγιστα τις αξιώσεις αυθεντίας τις όποιες προβάλλουν οί κατ’ όνομα άρχοντες τους. Μέσα στην ιστορία του ανθρώπινου γένους μόνο κάποια σπάνια άτομα είναι

ἐκεῖνα πού ὑψώνονται γιά νά ἀμφισβητήσουν τὸ δικαίωμα τῶν κυρίων τους νά διατάζουν καί τὸ καθῆκον τῶν ἴδιων καί τῶν συνανθρώπων τους νά ὑπακούουν. Ὅμως, ἀπὸ τὴ στιγμή πού μπαίνει ἡ ἐπικίνδυνη ἐρώτηση, μποροῦν νά προβληθοῦν ποικίλα ἐπιχειρήματα μὲ σκοπὸ νά ἀποδείξουν τὴν ἀυθεντία τῶν ἀρχόντων. Ἐνα ἀπὸ τὰ παλαιότερα εἶναι ὁ ἰσχυρισμὸς τοῦ Πλάτωνα πὼς οἱ ἄνθρωποι πρέπει νά ὑποτάσσονται στὴν ἀυθεντία ἐκείνων πού ἔχουν ἀνώτερη γνώση, σοφία, ἢ διορατικότητα. Μιὰ ἐκλεπτυσμένη σύγχρονη ἐκδοχὴ αὐτοῦ τοῦ ἐπιχειρήματος εἶναι πὼς ἡ μορφωμένη μερίδα ἑνὸς δημοκρατικοῦ λαοῦ εἶναι καταλληλότερη γιά τὴν πολιτικὴ δράση, ἐνῶ τὸ ἀπληροφόρητο τμῆμα τοῦ ἐκλογικοῦ σώματος εἶναι προτιμότερο νά παραμένει παθητικό, ἀφοῦ τὸ μόνο ἀποτέλεσμα πού ἔχει ἡ εἴσοδος του στὸν πολιτικὸ στίβο εἶναι νά ἐνισχύει τὶς ἐνέργειες τῶν δημαγωγῶν καί τῶν ἐξτρεμιστῶν. Μάλιστα ἀρκετοὶ ἀμερικανοὶ πολιτικοὶ ἐπιστήμονες φτάνουν στὸ σημεῖο νά ἰσχυρίζονται πὼς ἡ ἀπάθεια τῶν ἀμερικανικῶν μαζῶν εἶναι αἰτία σταθερότητας καί συνεπῶς κάτι καλό.

Ὁ ἠθικὸς προσδιορισμὸς ἀπαιτεῖ νά ἀναγνωρίσουμε τὴν εὐθύνη καί νά πραγματώσουμε τὴν αὐτονομία ὅπουδὴποτε καί ὅποτεδὴποτε εἶναι δυνατό. Μερικὲς φορὲς αὐτὸ συνεπάγεται μελέτη καί στοχασμὸ ἀπὸ τὴν ἠθικὴ ἄποψη· ἄλλες φορὲς τὴ συλλογὴ εἰδικῶν καί, μάλιστα, τεχνικῶν πληροφοριῶν. Γιά παράδειγμα, ὁ σημερινὸς ἀμερικανὸς πολίτης εἶναι ὑποχρεωμένος νά κατέχει ἀρκετὲς γνώσεις ἀπὸ τὴ σύγχρονη ἐπιστήμη ὥστε νά μπορεῖ νά παρακολουθεῖ τὶς συζητήσεις γύρω ἀπὸ τὴν πυρηνικὴ πολιτικὴ καί νά καταλήγει σὲ ἀνεξάρτητα συμπεράσματα.⁵ Τὰ ἐμπόδια πού ὑπάρχουν στὸ σύγχρονο κόσμο γιά νά πετύχει κανεὶς πλήρη καί λογικὴ αὐτονομία εἶναι μεγάλα, καί ἴσως ἀνυπέρβλητα. Παρ' ὅλα αὐτά, ὅσο ἀναγνωρίζουμε τὴν εὐθύνη γιά τὶς πράξεις μας καί παραδεχόμαστε τὴ δύναμη τοῦ λογικοῦ μας, ἄλλο τόσο πρέπει νά παραδεχόμαστε τὴ συνεχὴ ὑποχρέωση πού ἔχουμε νά κάνουμε τὸν ἴδιο μας τὸν ἑαυτὸ δημιουργὸ τῶν διαταγῶν στίς ὁποῖες εἶναι δυνατόν νά ὑπακούσουμε. Τὸ παράδοξο τῆς μοίρας τοῦ ἀνθρώπου στὸ σύγχρονο κόσμο εἶναι ὅτι ὅσο πληρέστερα ἀναγνωρίζει τὸ δικαίωμα καί τὸ καθῆκον του νά εἶναι κύριος τοῦ ἑαυτοῦ του, τόσο περισσότερο γίνεται τὸ παθητικὸ ἀντικείμενο μιᾶς τεχνολογίας καί μιᾶς γραφειοκρατίας πού τὴν πολυπλοκότητά τους δὲν ἔχει καμιά ἐλπίδα νά τὴν καταλάβει. Δὲν ἔχουν περάσει παρὰ μερικὲς ἑκατοντάδες χρόνια ἀπὸ τότε πού ἕνας κανονικὰ μορφωμένος ἄνθρωπος μποροῦσε νά ἰσχυρίζεται πὼς καταλαβαίνει τὰ βασικὰ ζητήματα πού σχετίζονται μὲ τὴ διακυβέρνηση τῆς χώρας του ἐξίσου καλὰ μὲ τὸ βασιλιά ἢ τὸ κοινοβούλιό του. Ἡ εἰρωνεία εἶναι πὼς ὁ σημερινὸς ἀπόφοιτος τῆς μέσης ἐκπαίδευσης πού δὲν εἶναι σὲ θέση νά κατέχει σὲ βάθος τὰ ζητήματα ἐξωτερικῆς καί ἐσωτερικῆς πολιτικῆς, γιά τὰ ὁποῖα καλεῖται νά ψηφίσει, θὰ μποροῦσε πολὺ εὐκόλα νά συλλάβει τὰ πολιτικὰ προβλήματα τοῦ 18ου αἰώνα.

3. Ἡ σύγκρουση μεταξύ αὐθεντίας καὶ αὐτονομίας

Τὸ διακριτικὸ γνῶρισμα τοῦ κράτους εἶναι ἡ αὐθεντία, τὸ δικαίωμα νὰ ἄρχει. Ἡ πρωταρχικὴ ὑποχρέωση τοῦ ἀνθρώπου εἶναι ἡ αὐτονομία, ἡ ἄρνηση νὰ ἄρχεται. Φαίνεται λοιπὸν πὼς στὴ σύγκρουση μεταξύ τῆς αὐτονομίας τοῦ ἀτόμου καὶ τῆς ὑποτιθέμενης αὐθεντίας τοῦ κράτους δὲν εἶναι δυνατὸ νὰ ὑπάρξει λύση. Ἐφόσον ὁ ἄνθρωπος ἐκπληρώνει τὴν ὑποχρέωσή του νὰ γίνεи δημιουργὸς τῶν ἀποφάσεών του, θὰ ἀντιστέκεται στὴν ἀξίωση τοῦ κράτους νὰ ἔχει πάνω του αὐθεντία. Δηλαδή θὰ ἀρνεῖται πὼς ἔχει καθῆκον νὰ ὑπακούει στοὺς νόμους τοῦ κράτους *μόνο καὶ μόνο ἐπειδὴ εἶναι νόμοι*. Μ' αὐτὴ τὴν ἔννοια θὰ μπορούσε νὰ πεῖ κανεὶς ὅτι ὁ ἀναρχισμὸς εἶναι ἡ μόνη πολιτικὴ δοξασία πὺ ἀρμόζει στὸ χαρακτήρα τῆς αὐτονομίας.

Βέβαια, ἕνας ἀναρχικὸς μπορεῖ νὰ δεχτεῖ τὴν ἀνάγκη νὰ συμμορφώνεται στὸ νόμο σὲ ὀρισμένες περιστάσεις ἢ γιὰ ἕνα διάστημα. Μπορεῖ μάλιστα νὰ ἀμφιβάλλει ὅτι ὑπάρχει πράγματι κάποια προοπτικὴ γιὰ τὴν ἐξάλειψη τοῦ κράτους ὡς ἀνθρώπινου θεσμοῦ. Ἀλλὰ δὲν θὰ ἀντικρίσει ποτὲ τίς διαταγὰς τοῦ κράτους ὡς *νόμιμες*, δὲν θὰ θεωρήσει ποτὲ ὅτι ἔχουν δεσμευτικὴ ἠθικὴ δύναμη. Ἀπὸ μιὰν ἄποψη, μπορούμε νὰ χαρακτηρίσουμε τὸν ἀναρχικὸ ὡς ἄνθρωπο χωρὶς πατρίδα, γιατί, παρὰ τοὺς δεσμοὺς πὺ τὸν δένουν μὲ τὴ χώρα ὅπου μεγάλωσε, ἔχει τὴν ἴδια ἀκριβῶς ἠθικὴ σχέση μὲ τὴν κυβέρνησή «του» πὺ ἔχει καὶ μὲ τὴν κυβέρνησι ὅποιασδήποτε ἄλλης χώρας ὅπου τυχαίνει νὰ βρίσκεται γιὰ ἕνα διάστημα. "Ὅταν πηγαίνω γιὰ διακοπὲς στὴ Μεγάλῃ Βρετανία, ὑπακούω στοὺς νόμους αὐτῆς τῆς χώρας τόσο γιὰ λόγους προσωπικοῦ συμφέροντος πὺ ὑπαγορεύονται ἀπὸ τὴ φρόνησι ὅσο καὶ λόγῳ εὐνόητων ἠθικῶν διαλογισμῶν σχετικὰ μὲ τὴν ἀξία τῆς τάξης, μὲ τίς γενικὰ θετικὲς συνέπειες πὺ ἔχει ἡ διατήρησι ἑνὸς συστήματος ἰδιοκτησίας, κ.ο.κ. Γυρίζοντας στὶς Ἐνωμένες Πολιτεῖες, ἔχω τὴν αἴσθησι πὼς μπαίνω πάλι στὴ *δική μου* χώρα, κι ἂν συλλογιστῶ λίγο αὐτὸ τὸ θέμα, βρίσκω πὼς ἔχω μιὰ διαφορετικὴ, μιὰ στενότερη σχέση μὲ τοὺς ἀμερικανικοὺς νόμους. Οἱ νόμοι αὐτοὶ ἔχουν θεσπιστεῖ ἀπὸ τὴ *δική μου* κυβέρνηση, καὶ ἐγὼ ἐπομένῳς ἔχω μιὰν εἰδικὴ ὑποχρέωσι νὰ τοὺς ὑπακούω. Ἀλλὰ ὁ ἀναρχικὸς μοῦ λέει πὼς αὐτὴ μου ἡ στάσι εἶναι καθαρὰ συναισθηματικὴ καὶ δὲν ἔχει καμιὰν ἀντικειμενικὴ ἠθικὴ βάση. Κάθε αὐθεντία εἶναι ἐξίσου παράνομη, μολονότι βέβαια αὐτὸ δὲν σημαίνει πὼς εἶναι ἐξίσου ἀξία ἢ ἀνάξια ἐνίσχυσις, καὶ ἡ ὑπακοή μου στοὺς ἀμερικανικοὺς νόμους πρέπει νὰ ἐκπορεύεται, ἂν θέλω νὰ εἶμαι ἠθικὰ αὐτόνομος, ἀπὸ τοὺς ἴδιους διαλογισμοὺς πὺ καθορίζουν τὴ στάσι μου στὸ ἐξωτερικὸ.

Τὸ δῖλημμα πὺ θέσαμε μπορεῖ νὰ ἐκφραστεῖ συνοπτικὰ μὲ τὴν ἔννοια τοῦ *de jure* κράτους. "Ἄν ὅλοι οἱ ἄνθρωποι ἔχουν μόνιμη ὑποχρέωσι νὰ πραγματώνουν τὸν ἕψιστο βαθμὸ δυνατῆς αὐτονομίας, τότε γίνεται φανερό πὼς δὲν ὑπάρχει κράτος τοῦ ὁποῖου οἱ ὑπήκοοι νὰ ἔχουν ἠθικὴ ὑποχρέωσι νὰ ὑπακούουν στὶς διαταγὰς του. Ἄρα γίνεται φανερό ὅτι ἡ ἔννοια τοῦ *de*

jure, τοῦ νόμιμου, κράτους εἶναι κενή, καί ὅτι ὁ φιλοσοφικός ἀναρχισμός φαίνεται νά εἶναι ἡ μόνη λογική πολιτική πεποίθηση γιά ἕνα φωτισμένο ἄνθρωπο.

Σημειώσεις

1. Σχετικά μ' ἕναν παρόμοιο ὄρισμό τοῦ κράτους βλ. Max Weber, *Politics as a Vocation*. Ὁ Weber δίνει ἔμφαση στό μέσο — τήν ἰσχὺ — μέ τὸ ὁποῖο τὸ κράτος ἐπιβάλλει τὴ θέλησή του, ἀλλὰ μιὰ προσεκτικὴ ἀνάλυση τοῦ ὄρισμοῦ του δείχνει πὼς τὸ κράτος στηρίζεται ἐπίσης στὴν ἔννοια τῆς αὐθεντίας («ἐπιτακτικὸς συντονισμός»).

2. Κάθε φορά πού δώσαμε ἕνα παράδειγμα νόμιμης αὐθεντίας θὰ ἔπρεπε νά τὸ εἶχαμε συνδέσει μέ ἕνα μὴ-ἐμπειρικό ἐπιχείρημα πού νά ἀποδείχνει τὴ νομιμότητα.

3. Ἔτσι ἡ πολιτικὴ φιλοσοφία εἶναι ἕνας ἐξαρτημένος ἢ παράγωγος κλάδος, ὅπως ἀκριβῶς ἡ φιλοσοφία τῆς ἐπιστήμης εἶναι ἐξαρτημένη ἀπὸ τὴ γενικὴ θεωρία τῆς γνώσης καί ἀπὸ τὰ μέρη τῆς μεταφυσικῆς πού ἀσχολοῦνται μέ τὴν πραγματικότητα καί τὸ χαρακτῆρα τοῦ φυσικοῦ κόσμου.

4. Τὸ θέμα αὐτὸ εἶναι τόσο ἀπλὸ πού μπορεῖ νά φανεῖ πὼς δὲν ἀξίζει νά τοῦ δίνουμε τόση προσοχή. Ὡστόσο ἀρκετοὶ πολιτικοὶ φιλόσοφοι, πού μεταξύ τους εἶναι ὁ Hobbes καί ὁ John Austin, εἶχαν κάνει τὴ σκέψη ὅτι τόσο ἡ ἔννοια ὅσο καί οἱ ἀρχές τῆς αὐθεντίας μπορεῖ νά βγαίνουν ἀπὸ τὶς ἔννοιες τῆς ἐξουσίας ἢ τῆς χρησιμότητας. Γιά παράδειγμα, ὁ Austin ὀρίζει τὴ διαταγὴ ὡς δήλωση ἐπιθυμίας τὴν ὁποία ἐκφράζει κάποιος πού θέλει νά κάνει κακὸ σ' ἐκείνους πού δὲν συμμορφώνονται σ' αὐτὴν (*The Providence of Jurisprudence Determined*, Lecture I).

5. Αὐτὸ δὲν εἶναι τόσο δύσκολο ὅσο φαίνεται, γιατί ἡ πολιτικὴ πολὺ σπάνια στρέφεται γύρω ἀπὸ διαφωνίες σχετικά μέ τεχνικὲς ἢ θεωρητικὲς λεπτομέρειες. Ὅμως ὁ πολίτης πού, λόγου χάρι, δὲν καταλαβαίνει τὴ φύση τῆς ἀτομικῆς ἀκτινοβολίας, δὲν μπορεῖ νά ἀπαιτεῖ νά ἔχει γνώμη γιά τὸ ἂν τὰ ἀντιατομικά καταφύγια εἶναι πραγματοποιήσιμα ἢ ὄχι. Καί ἀφοῦ ἡ τόσο σοβαρὴ ἐκλογή ἀνάμεσα στὴν πυρηνικὴ στρατηγικὴ τοῦ «πρώτου χτυπήματος» καί στὴν πυρηνικὴ στρατηγικὴ τοῦ «δεύτερου χτυπήματος» ἐξαρτᾶται ἀπὸ τὴ δυνατότητα νά ὑπάρξει ἕνα ἀποτελεσματικὸ σύστημα καταφυγῶν, ὁ ἀπληροφόρητος πολίτης θὰ εἶναι στό ἔλεος τῶν «ἀντιπροσώπων» του, ὅπως θὰ ἦταν καί ὁ τελευταῖος δοῦλος.